

Сучасні діячі словянської науки і літератури.

Хоча „Житє і Слово“ не хоче бути органом так званої „славїстички“ а визначає собі далеко скромнїйшу програму — знайомити своїх земляків, Русинів-Українців, зі здобутками сучасної науки, в тїм числї й словянської, то все таки ми вважаємо, що їменно знанє важнїйших праць і явищ науки і літератури власне в обсягу словянського племенн повинно бути одним з головних складників освїти кожного Русина. До сеї мети ми будемо підходити з рїзних боків. Одним із способів, що ведуть до тої цїли, є без сумнїву подаванє житєписів і характеристик видних діячів словянської науки і літератури. Ряд таких житєписів, до котрих по змозі додавати будемо й портрети, розпочинаємо чоловіком, котрого імя повинно бути знайоме і дороге кожному Русинови-Українцеви без огляду на те, чи він згожуєть ся з усіми поглядами і з усіми частями єго обширної і многоплідної діяльності.

Р е д а к ц і я.

І. Михайло Петрович Драгоманов.

Обставина, що „Житє і Слово“ має честь числити М. П. Драгоманова між своїх головних співробітників, накладає на нас певні обмеження, і для того замість обширної розвідки, на яку без сумнїву заслугоє наукова і публіцистична діяльність сего мужа в рамках української мови і літератури як також і в рамках ширших, загально-словянських, ми мусимо обмежити ся на поданє єго крѳоткої біографїї, котру опиравємо на даних, достарчених самим Михайлом Петровичем, по части в єго „Австро руських споминах“, по части в нїмецькій книжцї Туна (Alphons Thun, Geschichte der revolutionären Bewegungen in Russland. Leipzig 1883“, стор. 310—315, примїтка), а по части в листах до нас.

Михайло Петрович Драгоманов родив ся в Гадячі, полтавської губ. в р. 1841. з небогатої дворянської сїмїї. Батько єго ще в 20-тих роках, живши у Петербурзі, обертав ся в тамошнїх лїберальних кружках і писав навіть українські вірші, а пїзнїше, живучи на Україні, не покидав ся своїх лїберальних думок і сїмпатїй до простого люду, допомагав мужикам чим мїг і списував людовї пісні. Мих. Петрович ходив з разу до уїїздного училища в Гадячі, потїм до гїмназїї в Полтаві, де єму пощастило ся найти кїлька талановитїх і щирїх учителїв, котрї розбудили в нїм замилуванє особливо до старинної історїї і класичних писателїв. Рївночасно з тїм ті вчителї заїнтересували єго й новїйшими поривами Россїян до свобіднїйшої громадської працї: вже в гїмназїї він читав не тїлько всего Тацїта в орігїналі, але також Шевченка й Герцена.

Коли від р. 1857, по смертї царя Миколи, розпочалась серед російської суспїлности агїтацїя за знесенєм крїпацтва, видавали пол-

тавські гімназіасті рукописну часопись, і Драгоманов був єї редактором. В осени 1859 р. він вступив на кїївський університет, котрого куратором був тоді знаменитий хїрург Пірогов. Під его опікою університет тішив ся майже повною академічною свободою. Між студентами йшли горячі дебати, всі рвали ся до політичної діяльності, хоч і в ріжні боки. Щоб зблизитись до простого народа, почали заводити недільні школи, з разу з цілями політичної пропаганди, та переконавши ся, що з малими дїтьми і неписьменними старшими про політику годі говорити, обернули ся просто до освіти і педагогії. Та коли въ р. 1862 недільні школи покасовано, Др-ов з деякими товаришами став учителем в учительській семінарії. Але на него швидко посипали ся доноси з боку попів як на нігіліста і українського сепаратиста і его відправлено з семінарії. За весь той час він не покидав університету і майже рівночасно з відставкою від семінарії скінчив університет і здобув собі право навчати в середніх а навіть у висших школах.

Чимале значіне для его дальшої долі мала мова, котру він на весні 1871 р. вигол сив як делегат студентів, що вчили в недільних школах, на прощальнім бенкеті устроєнім на честь уступаючого Пірогова. Промова була вільнодумна і зробила велике вражіне; часописям заборанено й згадувати про неї прі описі бенкету, а ректор університету Бунге (пізнійший міністер фінансів) дістав за неї пагану. Драгоманов увійшов у круг ліберальних професорів, розширив свої студії, що доси ограничувались на старинну історію, також на новішу; ему роблено надію, що поставлений буде кандидатом на катедру професора всесвітньої історії, опорожнену в р. 1862. Та польське повстанє стало на перешкодї осягненю єї ціли. Ліберальні професори стратили вплив, висадки за границю на кошт правительства годі було дочекаги ся, і Др-ов докінчив свою магістерську диссергацію про Таціта і габілітував ся в р. 1864 на доцента всесвітньої історії на кїївськїм університеті.

В ту пору вмер его батько і ему прийшлось дбати о вихованє сестри Ольги Пегровни, звісної писательки Олени Пчілки). І сам він оженив ся, то й мусів дїя прожитку давати приватні лекції і заробляти на хліб пером. Крім історії его тягло й до педагогії, з котрою він основно познайомив ся ще з часу недільних шкіл. З педагогічного боку він висупив у пегербурських часописях за тим, щоб у початкових школах на Україні розпочинати вчити по українськи і поступенно йшли до російської літературної мови. Случайно статя его видрукувана була 6 апріля 1866 р., т. є. в сам день вистрілу Каракозова. Звісний Катков зовсім сурйозно добачив в тім замаху до українського „сепаратизму“ звязок з замахом Каракозова. Куратор денунціював Драгоманова як українофіла і поставив его під свій особливий догляд. Силою зовсім природної реакції обернув ся Др-ов від тепер власне до українських питань, з разу педагогічних, а далі йзагалом національних. Зачав збирати матеріали до укр. етнографії й літератури, а в політиці дійшов до демократичного федералізму. Як доцент університету він мав великий вплив на молодіж, що власне тоді була глибоко зворушена соціальними питаннями, організувала кружки, каси, бібліотеки. Найкрасша з таких бібліотек у Кїіві, в котрій систе-

манчно підібрані були книжки як по історії і суспільним питанням, так і по українознавству, устроєна була іменно під проводом Драгоманова.

Тільки в р. 1870 уряд „відкомандував“ его за границю для доповнення студій. Др-ов поїхав через Львів, де у-перше познайомив ся з галицькими Русинами, побув у Будинні між лужицькими Сербами, далі в Празі, студював у Гейдельберзі, а відтак прожив довшій час у Флоренції, відки в р. 1873 через Цюрих, Відень і Львів вернув у Київ. Тут повстав тимчасом „Югозападний відділ географічного товариства“ і Др-ов став одним із его вайдіяльніших членів. В ту пору повстали его найважніші наукові роботи: видане двох перших томів укр. історичних пісень, dokonane спільно з Антоновичем, та головно працею Др-ова, котрий додав до текстів свої многоцінні uwagi і бібліографічні вказівки, далі невеличка але дуже важна стаття „Рицарські отголоски въ укр. нар. пісняхъ“ — перша на Україні проба приложеня нового, порівнюючо-історичного методу до вьясненя народної поезії, в кінці богата збірка народніх оповідань, казок, легенд і т. і. Рівночасно (1873—74) друкував він у „Вѣстникѣ Европы“ ряд політичних статей „Восточная политика Германіи и обрусеніе“, „Рускіе въ Галиціи“, „Литературное движеніе въ Галиціи“, а в львівській „Правді“ обширну працю „Литература російська, великоруська, українська і галицька“. Про зміст і характер его університетських викладів дає виображене стаття „Борьба за религиозную свободу въ зап. Европѣ въ XVI—XVII стол.“ друкована в „Отечественныхъ Запискахъ“. Рівночасно був Др-ов у Києві душею редакції „Кіевского телеграфа“, що тоді був певно найліпшою з провінціональних газет у Росії. Був також одним з організаторів кіївського археологічного зйїзду 1874 р. Після сего зйїзду тодішній редактор львівського, „Слова“ денунціював его як агента польської революційної пропаганди. Власті шкільні почали тіснити его закидуючи ему, що серед молодіжі ширить есціалізм. В маю 1875 р. міністер освіти велів ему подати ся в відставку, та Др-ов не схотів, виставляючи такий мств, що подаючи ся в відставку він тим самим признав би правдивість усіх тих клевет, що на него зводжено. Не дожидаючись рішення сего діла він літом 1875 р. поїхав опаять у Галичину, був на першій руській вічу в Галичі, і хоч не виступав там прилюдно, найшли ся люди, котрі зателеграфували в Росію, що він говорив промову і закликав до сполученя України з Польщею і відірваня обох від Росії. Через се в сентябрі 1875 р. его відставлено від університету і визначено спеціальну комісію під проводом звісного М. Юзефовича, що мала здати справу про характер і значіне укр. письменства. Не дожидаючись рішення сеї комісії Др-ов у осени 1875 р. ввійхав за паспортом за границю, прожив якийсь час у Відні, а відтак 1876 р. переселив ся в Женеву, де прожив цілих 15 літ. Перед его відйїздом кіївські его товариші задумали було розпочати українське політичне видавництво. Друкувати его в Росії не було що й думати, тим більше, що в маю 1876 р. ввійшов звїсний „закон Юзефовича“, котрим зовсім заборонено українську літературу. І от на Др-ва положено завданє вести се видавництво за границею. З разу була думка друкувати его у Відні, де Др-ов в початку 1876 р. видав по російськи брошуру „По вопросу

о малорусскої літературі". Та після конфіскації соціалістично-бунтарської брошури „Правдиве слово хлібороба до своїх земляків“, друкованої у Відні без його відома, він покинув сю думку і розпочав видавництво „Громади“ в Женеві. Та ківські товариші з часом змінили свої погляди, обіцяні праці не приходили і „Громада“ виходила дуже помалу (до 1883 вийшло 5 т. мів і 2 менші випуски). Рівночасно публікував Др-ов у Женеві багато політичних брошур про біжучі факти російського життя, налягаючи на konieczність політичної волі у всіх ліберальних і революційних програмах, на konieczність автономії громад, повітів і територій, а також на konieczність звертання уваги на національні і місцеві особливості при всякій пропаганді і загалом при всякій політичній роботі. Найважнішою з тих його праць є „Историческая Польша и великорусская демократія“ — майстерна аналіза помилок, у які попадали найталантовитіші політики та публіцисти польські й російські стоячи на становищі т. зв. державних народностей і ігноруючи недержавні, плебейські. Праця та друкована була первісно в видаваній у Женеві ліберальній російській газеті „Вольное слово“, котрого Др-ов опісля став редактором і в котрім помістив багато статей про російські і українські справи.

Крім „Громади“ видав Др-ов у Женеві по українськи роман Мирного і Білика „Хіба ревуть воли як ясла повні“, один із перлів нашої повістєвої літератури, далі твори Шевченка заборонені в Росії і ряд популярних брошур: „Про багатство та бідність“ (також по білоруськи), „Про хліборобство“, „Про те як земля поділена“, „Про те як земля наша стала не наша“, „Marija maty Isusowa“. В р. 1881 розпочав далі працю над укр. історичними піснями. Видав наперед книжечку „Нові укр. пісні про громадські справи“, а потім два випуски пісень про кінець козаччини в XVIII. віці. Від тоді він обернув ся знов до праць над укр. літературою і етнографією, друкував чимало статей в „Кіевской Старині“, „Вістникъ Европы“, „Русскомъ Богатствѣ“, „Русской Мысли“ (звісно, під псевдонімами), а також дещо в галицьких виданнях (Сьвіт, Товариш, Літературно наукова бібліотека).

В р. 1889 його покликано до Болгарії, де правительство задумало оснувати університет, щоб викладав усесвітню історію. Рівночасно міністерство освіти розпочало видавництво „Сборника“ наукового, в котрім Др-ов напечатав цілий ряд статей про народні пісні, казки та легенди. Найшовши ся при улюбленій своїй праці — вчителя і ученого писателя, Др-ов немов набра вся в десятеро більше сили. Та здоровле його ще від женецьких злиднів і гризот було підкопане і перед двома роками его постигла тяжка слабість, аневризм аорти, з котрою віденьські лікарі вщували ему нехибну і швидку смерть. Та в Парижі найшов Др-ов ліпшу раду і поміч, хоча, звісно, здоровля давнього не відзискав. Помимо тяжкої хвороби і не менше утяжливого лічення він і досі з неослабною і справді подиву гідною енергією і свіжістю думки читає лекції, містить щораз нові статі в болгарськім „Сборнику“, засипує своїми працями „Народ“, пише до „Буковини“, видає популярні брошури („Шість сот літ швейцарської спілки“, „Іван Вікпф“ і т. і.) і загалом интересує ся ходом справ українських і галицьких, літератури, науки і публіцистики так само живо, як ходом життя політичного

в Росії і західній Європі, як розвитком улюблених його наук історії і фельклористики. Кінчачи сей коротенький, побіжний і далеко не повний начерк побажаємо нашому талановитому писателеві і вченому, нашому духовому батькови, ще як найдовше жити і працювати, і дождати ся в Росії і в Галичині красших обставин ніж ті, против котрих він з такою енергією і з таким талантом стілько літ бере ся.

Іван Франко.

Критика і бібліографія.



I. Наукові методи пр. Сумцова.

Між руськими ученими, котрі посвячують свої праці українській народній словесности, одно з видніших місць займає професор харківського університету Сумцов. Остатніми часами він рішуче став уживати порівнюючого методу і набув собі велику начитаність у фольклорному матеріалі різних народів, так що міг би пролити багато світла на еволюцію різних фольклорних тем не лиш на Україні, але й у цілій Європі, бо звичайно західно-європейські фольклористи, навіть найбільше вчені, не знають мов словянських. Тим часом майже всі порівнюючі студії д. Сумцова застають ся без результату, коли не вважати за него звід бібліографічних вказівок, котрі по самій суті діла не завше можуть бути навіть повними.

Такий суд приходить ся сказати про многоучені праці д. Сумцова, напечатані в „Етнографическомъ Обзорѣніи“, як „Воронъ въ народной словесности“, „Заяць въ народной словесности“, „Мышь въ народной словесности“, в котрих автор вганяє ся за різними птицями і звірами по фольклору всего світа, не звернувши уваги перш усього на те, що в різних байках, казках і т. п. оповіданнях властива індивідуальність того чи іншого животного грає ролью підрядну, що навіть іноді в варіантах певного оповідання серед одного народу ті особи перемінують ся. Далеко більше б хісна було для науки, коли б д. Сумцов прослідив, напр. говорних про байки і апологи т. зв. животного епосу, не особи животних, а самі фабули, в чім вони сходять ся у різних народів, в чім різнять ся, які з них мусіли скластись в різних країнах відповідно їх клімату, географії, землі, фауні, звичаям, історії, — а які запозичені були у других народів і як розходились по світу, при чому перемінялись *fabulae personae* з переміною краєвих обставин, фауни, звичайів, а іноді і просто капризу оповідачів, їх недочуванню і т. і.

Інші студії д. Сумцова, напр. „Отголоски христіанскихъ преданій въ Монгольскихъ сказкахъ“ в „Етногр. Обзорѣніи“ (ин. VI.) викликають друге бажанє, а власне, щоб автор рівняв між собою фабули дійсно однакові або хоч споріднені, а не такі напр. як європейські казки про страшиного грішника, котрі пішли від апокріфа про Лота, і монгольську казку про Шідтікур-бурхана, котра естє ніщо інше, як устний варіант монгольської книги Шідді-к ур, переробленої з індійської *Веталапанчавінсаті*, про котру на диво не згадує д. Сумцов у своїй студії, — а також, щоб не забував, що христіансько-візантійська культура, з котрої д. Сумцов хоче виводити багато фольклорних тем, замісць індійської, сама по собі складна і пізня і яко така, сама вбрала в себе багато елементів старозазіатських (включно до індійського і навіть китайського), африканських, клясичних і др. Відповідно до сеї, сподіваємось, безспорної думки, коли ми зди-

Сучасні діячі словянської науки і літератури.

II.

Микола Савич Тіхонравов.

(До портрета)

В перших днях декабрія лат. (27 ноябрія ст. ст.) умер в Москві учений, котрого імя за життя его звисне було не тільки кождому освіченому Россіянинови, але і в загалі кождому, хто займав ся історією словянських літератур, а котрому й ми, Русини-Українці винні подяку і пошану, бо праці его не в однім погляді доторкають ся й нашої літературної минувшини. Подаємо тут его некролог після „Русскихъ Вѣдомостей“ (ч. 329).

Микола Савич Тіхонравов був сином фельчера (нижній ступінь лікаря), котрий потім служив при окулістичнім шпитали в Москві. М. С. родив ся 3. окт. 1832 р. в калужській губернії, де тоді пробував его батько. Скінчивши середню школу в 3-тій моск. гімназії відзначений срібним медалем, він в р. 1849 записав ся jako студент Головного Педагогічного Інституту в Петербурзі, та пробув там тільки рік, а оісля перейшов до університету в Москві. Позаяк в ту пору число студентів по університетах було ограничене тільки на невеличкий контінгент, то Тіхонравов міг дістати ся до університету тільки через протекцію. Він удав ся до Погодіна. Той порадив ему написати яку небудь статью для его „Москвитянина“ і Тіхонравов таким робом написав свою першу статью — якусь критику. Погодінови статья дуже сподобала ся, він напечатав єї в „Москвитянина“ і вжив усяких способів, щоби таналовитого хлопця допущено до університету понадозначене число.

В р. 1853 М. С-ч скінчив університет jako кандидат історико-філологічного факультету і вступив у службу вчителем гімназіяльним у Москві. Вчив російської мови та літератури а також історії. Крім обширного знаня у него був також незвичайний педагогічний талант. Вплив его на учеників був дуже великий; він удержував з ними звонини і після того, як вони скінчили школу, так що довкола него утворив ся тоді невеличкий кружок молодих людей, що живо занимали ся не тільки наукою, але й суспільними питаннями.

Д. 5. юнія 1857 московський університет вибрав его на адюнкта для катедри педагогії, а по році він почав викладати історію російської літератури, котру викладав до 9 окт. 1889 р. В р. 1870 за свої многі і цінні праці він одержав титул доктора рос. літератури honoris causa. Д. 19. марта 1890 петербурська Академія наук вибрала его своїм звичайним членом. В 70-тих роках він був деканом історико-філологічного відділу при московськім університеті а 1877—1883 ре-

ктором тогож університету. Крім того був він головою „Общества любителей российской словесности“, а в остатнім часі також головою московського відділу театрально-літературного комітету.

Перші его праці з початку 50-тих років — пише Пинін (Історія русскої етнографії, т. II, 137 і д.) се були невеличкі розвідки з історії літератури XVIII і XIX в. в новім тоді в Росії, так званім „бібліографічнім“ напрямі. Напряма той безмірно розширив і поглибив досліди над літературою супротив давнішого єї розуміння. Досліди поведене в різних напрямках: одні поглиблювали етнографічне знанє пошукуваннями в писаній старовині, другі звертали увагу на побутову археологію, треті познайомявались ближше зі адобутками і методами порівнюючої лінгвістики та мітології; в кінці народний руський зміст внесено в величезну цілість європейської і східної традиції, і тут виявились нові, вельми інтересні звязки міжнародного своцтва і запозичуваня.

В кінці 40-кових років закінчила ся критична діяльність Бєлінського і з ним разом закінчив ся період критично-естетичного трактованя літератури. Нові критики зачали обертати головну увагу на питання суспільні, зачали вважати літературу впливом громадського і духового житя мас народніх а затим і ключем до зрозуміння того житя. Ся зміна погляду повела за собою другі важні зміни.

Естетична критика зовсім ігнорувала стару літературу в часів перед Петром В., а й пізнійшу літературу XVIII—XIX в. радше міряла естетичним ліктем, а не студіювала як документи для історії духового і суспільного розвою Росії. Нова школа власне на сі історичні, суспільні студії поклала головну вагу. З того погляду показувалось не раз, що твори, котрі попередня школа відкидала, котрими погорджувала, набирали перворядного інтересу. Се бувало з творами нової, се було і з творами старої літератури. Що більше, твори старої літератури, в котрій між інтелігенцією а масами народніми не було ще такого глибокого розділу як тепер, набрали перворядної ваги. З далеко більшим правом, ніж твори нової літератури, можна було ті старі повісти, легенди, житія, літописі і т. і. вважати документами народної свідомости. Історична школа вимагала також, щоб ученій закинув усяку односторонність і тісноту; він не смів виносити одні твори а відкидати другі як непотрібне сміте, а мусів студіювати всю масу духової та літературної спадщини, щоб виробити собі вірне понятє о єї складі і характері. Обік літератури писаної та друкованої яко друга, ще важніша галузь таких документів народної свідомости підійшла устна словесність народня; нові досліди, ведені на такій широкій основі, швидко відкрили незлічені нитки, що вязали словесність устню з писаною і се ще вбільшило інтерес до одної і до другої.

Тіхонравов обік Пиніва був одним з перших, що розпочав у Росії вести працю історико-літературну в тім дусі. В кінці 50-тих років у него назбиралось уже стілько товаришів і прихильників нової методи, що явила ся можливість розпочати періодичне виданє посвячене свіжорозбужденим питанням. Під редакцією Тіхонравова почали в р. 1859 виходити знамениті, доси ще не втрачені свої ваги „Лїтописи русскої

литератури и древности". Вони виходили, впрочім досить неправильно, до 1863 року (всього 5 томів). В виданю Тіхонравоча прийняли участь старші вчені, як Буслаєв, Афанасьєв, Соловйов, Костомаров, Забелін, а обік них тут перший раз виступали й нові сили, як А. А. Котляревський, А. Н. Веселовський і др. Сам Тіхонравов помістив у своєю виданю довгий ряд праць — переважно критичних видань текстів ріжнородних пам'яток староруської (як північної, так і полудневої) літератури, часто з вельми цінними увагами і бібліографічними вказівками (вони перчислені всі у Пипіна, *op. cit.* 139—140)

Рівночасно з сим виданем М. С-ч випустив у світ друге не менше важке, „Памятники отреченной русской литературы. Приложение къ сочиненію „Отреченныя книги древней Россіи. 2 т. Ст. Петерб. и Москва 1863“. Хочаж обіцяна в заголовку праця о тих книгах не вийшла, то все таки збірку Тіхонравова справедливо називає Пипін найбогатшою збіркою пам'яток апокріфічної, забороненої літератури. Ся збірка, а також видана 1861 подібна збірка Пипіна перші обернули увагу російських учених на сей обширний відділ староруської літератури, котрої пам'ятники сягали іноді найдавніших часів словянського письменства, а інші, хоч звісні в новіших списках, належали до найпопулярніших творів старої літератури і полишили многі сліди в усній словесности і віруваннях народа.

Третє виданє Тіхонравова, особливо важке для історика южно-руської літератури, се книга „Русскія драматическія произведенія 1672—1725 годовъ. 2 т. Ст. Петерб. 1874. Книга ся мала те нещастє, що заким ще пішла в продаж, видавець єї Кожанчиков збанкрутував. Довгі літа книга Тіхонравова лежала в схованці, а передне слово до неї, що містало обширний і вельми цінний дослід про початкову історію руського (значить, головно южно-руського) театру, так і не було надруковане. В кільканадцять літ опісля корректурними відбитками того переднього слова покористував ся було д. Морозов і то не назвавши жерела, з котрого брав свої відомости; се викликало голосний літературний скандал і д. Морозов узнав конечним свою книгу основно переробити. Самі тексти драматичних творів, напечатані Тіхонравовим, тільки опісля, без відома автора, пущені були в продаж.

З інших праць М. С-ча назвемо ще прекрасний і обширний розбір „Исторіи русской литературы“ Галахова, напечатаний в „Отчетъ о 19-мъ присужденіи Уваровскихъ наградъ“ (1878). Сам Тіхонравов називав єю працю своєю докторською дисертацією. В остатніх часах М. С-ч обернув ся до студій над новішими писателями: Пушкіним і Гоголем, і тут також довершив вельми важного діла — першого критичного і вповні наукового видання творів Гоголя (доси вийшло 5 томів, а ще мають вийти 2).

Яко професор проявив М. С-ч великий вплив на науковий і літературний розвій многих і многих сот молодих людей. Всі єго ученики і слухачі свідчать про єго живе, горяче відношенє до викладаного предмету, про те сильне, свідоме зацікавленє ним, котре він завсїгди вмів розбудити в аудиторії. Крім цінних і навчаючих лекцій Тіхонравов

впливав на слухачів також в семінарії історико-літературній, котру провадив з великим талантом і де приучував молодих працювників самостійно працювати. Ученики его почували для него завжди глибоку вдячність і пошану: єї виразом було гарне, критичне виданє Палей, приготоване его учениками для вшанованя 40-вої річниці его наукової діяльності.

I. Ф.

III.

Поправки до біографії М. Драгоманова.

Я довідався про свою біографію в I. кн. Ж. і Сл., вже після того, як вона була непечатана, інакше я б порадив ш. редактору єї не печатати зовсім. Того, що може інтересувати моїх земляків в тій біографії, а власне тих пунктів єї, в котрих вона доторкає ся до прояв нашого життя громадського, все рівно тепер не можна розказати докладно, а мое *curriculum vitae*, потрібне для поясненя бібліографії моїх головних літературних работ, напечатане в виданю A. De Gubernatis, *Dictionnaire des écrivains contemporains*, звідки завзяті любители біографії і бібліографії можуть здобути все, що їм треба, також як і в *Conversations-Lexicon* Брокгауза, вид XIII і XIV.

Та коли вже сталась така несподіванка, то тепер міні не остає ся нічого, як тільки поправити неточности в поданій у I. кн. біографії моїй.

Перш усього мушу сказати, що неточности єсть і в біографії моїй-поданій в книзі пр. Туна, на котру покликає ся Ж. і Сл. Перейду тепер почастино до неточностей у Ж. і Сл.

Польське повстанє 1863 р. не мало ніякого впливу на те, що моя командіровка за границю „для приготовленя кь профессорскому званію“ зазінилась. Сталось се через свого роду конфлікт між радою кїївського університету і міністерством освіти, котре тоді командувало в 1862—64 р. силу молодих людей за границю. Кїївська ж універс. рада думала, що такі командіровки мусять виходити не від міністерства, а від рад університетських, при чому мусять посилатись за границю ті, котрі вже набули степеня магістрів наук. (В Росії німецькому докторату відповідає дійсно степеня кандидата, а окрім того єсть степеня магістра і доктора). Хоча міні після скінченя університету кандидатом в 1863 р. і предложена була куратором учебного округа командіровка на кошт міністерства, та я, шануючи принцип університетської автономії і бажаючи стати профессором не де, як власне в Кїіві, подякував за таке предложене, і потім ставши магістром, вже був посланий за границю не урядом, як сказано в Ж. і Сл., а кїївським університетом. Моя диссертація *pro venia legendi* в 1864 р. була „Императоръ Тиберій“. Бібліотека, про котру говорить ся в I. кн. Ж. і Сл. на стор. 149—150, була встроєна при моїй участи, а зовсім не під моім „приводом“. Ніяк не можна сказати, що б „Истор. пїсни Малор.